

Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'ye İsnâd Edilen Arap Dili ile İlgili Yazmalar

Selahattin FETTAHOĞLU*
Yeşim KURT**

Giriş

Her milletin kendine has tarihi ve kültürel bir mirası vardır. Sahip olduğumuz kültür mirasının en önemlilerinden biri de ecdâd yadigârı yazma eserlerdir. Yazma eserler yazılmış oldukları dönemlere ait meçhul kalmış bir çok bilgi, belge ve değeri saklayan kültür hazinesi, tarihi belgelerdir. Bu gerçekten yola çıkarak, Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'ye isnad edilen “هذا كتاب شرح أمثلة وهو عظيم يُسمى مُسْتَعْنِي الشُّرُوح” “Hâzâ Kitâbü şerhi Emsile vehuve azîmün yüsemma Müstağni’ş-şurûh” adlı yazma ve bu yazma ile aynı adı taşıyan matbu eser karşılaştırılarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

A. Yazma Nüsha

Yazma Risaleler, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Konya İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 42 Kon 107/1-5 numarada kayıtlıdır. İlk Risale “Müstağni’ş-Şurûh” adıyla kayıtlıdır. Kayıta eserin yazarı olarak “Ahmed Ziyaüddin Mustafa Gümüşhanevî” zikredilmektedir. Yazma’nın hattı nesih’dir.

Yazmada beş adet risale bulunmaktadır. Bir risale de haşiyesinde bulunmakatadır. Yüzlerde 15 satır bulunmaktadır. Risalelerin başlangıç yüzlerinde serlevha (mihrabiye) vardır. Birinci risalenin mihrabiye yüzünde 10 satır, beşinci risalenin mirabiye yüzünde 7, diğerlerinde 8 satır bulunmaktadır.

Yazmanın (54b) yüzünde: “İlm-i Sarf ve Nahiv ve sair fenden Arabî’yi tahsile huve sekran (vurgun) olanlara mucîb-i yüsr ve suhûlet olmak muradı ile te’lif olan iş bu Şerh-i Türkî risaleler ve bazı risale-i arabîyye ile mecmû’atu’l-merğûbe olup gerçek fazilet sahibi ve gerçek Âlim Ahmed Ziyaüddin b. Mustafa-Allah ona lutfu ve kendine yakınlığı ile muamele eylesin- mensup olmakla” ketebehu Muhammed Salih Allah ömrünü uzatsın ve marifetini artırsın 1294” kaydı bulunmaktadır. Bu hicrî tarih 1877/1878 miladi tarihine denk gelmektedir.

1. Hâzâ Kitâbu şerhi Emsile vehuve ‘azîmün yüsemma Müstağni’ş-şurûh

Yazmanın ilk risalesinin ismi, “هذا كتاب شرح أمثلة وهو عظيم يُسمى مُسْتَعْنِي الشُّرُوح” “Hâzâ Kitâbu şerhi Emsile vehuve ‘azîmün yüsemma Müstağni’ş-şurûh”dur. Risale, matbu eserin ikinci sayfası ile 30. sayfası arasında bulunan ve aynı adı taşıyan eserin el yazması nüshasıdır. Dili Türkçedir. Risale (1b) yüzünde hamdele ve salveleyi takiben, “bundan sonra vaktaki Allah celle ve alâ bize sonsuz kerem edip ders okutmak müyesser eyledi ...” cümlesi ile başlamaktadır. Müellif “Müstağni’ş-Şurûh” diye isimlendirdiği risaleyi te’lif sebebi olarak, emsile üzerine yapılan şerhlerin Arabça olması ve öğrencilerin emsileyi anlamakta güçlük çekmeleri ve kendisinden *Emsile*’nin Türkçe şerhini talep etmelerini göstermektedir. Müellif, eserinin girişinde konuları sekiz bölümde işlediğini açıklamaktadır. Bunlar sarf ilminin mahiyeti, i’lâl ve idgâm, emsile kelimesinin anlamı ve müellifi, “نَصْرَ” kelimesi ve alâmetleri, kelimenin “نَصْرَ” mevzu-

* Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi

** Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi

nunda mazi sığası, maddesi, nev'î ve 24 sığadır. Müellifin ilk önce eserine besmele, hamdele ve salvele ile başlamasının lüzumu ile eserinin ismini, kitabın ilgili olduğu ilim dalını, eserin ihtiva ettiği konuları ve eserin amacını belirtmesinin gerekli olduğunu zikretmekte ve konuyla ilgili aklî ve naklî deliller serdetmektedir. Ancak müellif risalede kendi adını zikretmemektedir. İkinci olarak, talebenin üzerine düşenin de okuduğu ilmi ana hatlarıyla tasavvur etmek, kendi isteği ile okuduğu ilmin faydasına inanmak, ilmin mahiyetini, konusunu ve amacını bilmek olarak belirtmektedir. Müellif ve talebe ile ilgili gerekliliklere değindikten sonra, üçüncü bölümde talebenin okuduğu kitabın musannifini, kitabın ismi ve konusu ile ilgili kelime ve ıstılahları bilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Sarf İlmî'nin tarifini, konusunu ve gayesini açıklamakta ve şerh ettiği eserin adının "Emsile" ve musannifinin de Hz. Ali (r.a.) olduğunu bildirmektedir. Şerhe konu eserin isminin alındığı "emsile" kelimesi ile ilgili semantik bilgiler verildikten sonra eserin şerhine başlamaktadır. Dördüncü bölümde, sığa, fiil, mazi, malum, müfret, müzekker, gaip gibi ıstılahlar ve alametleri ile ilgili temel bilgiler vermektedir. Beşinci, altıncı ve yedinci bölümlerde mazi filin manaya ve zamana delaleti ile maddesi ve heyeti konusunda bilgiler verilmektedir. Sekizinci bölümde emsile-i muhtelifenin isim ve fiil olarak bütün kısımları hakkında özlü bilgiler verilmektedir. Sığaların anlamları, delaletleri belirtilmektedir. Emsile "نصر" örneğinde (mevzun) -sıralamadaki mantık silsilesi de zikredilerek- açıklanmakta, sığaların vezinlerine, niteliklerine, cins ve elde ediliş yollarına işaret edilmektedir. Yazma, (22a) yüzünde, "fiil-i taccüb-i sâni almak murad eyledik, "نَصَرَ"nın evveline bir "واو", âhirine bir "ياء" ile bir zamîr-i meksûr getirdik, "وَأَنْصَرَ بِهِ" oldu, vaz'ına muvafakaten hemzeyi meftuha kılıp "صاد" in zammesini kesreye tebdil eyledik "وَأَنْصَرَ بِهِ" oldu" cümlesi ile son bulmaktadır.

Risalenin sonunda sayfada boş kalan kısımda zamir, çoğul, hazif gibi müteferrik konularla ilgili birer cümlelik dil kaideleri zikredilmektedir.

2. Hâzâ Şerhu Emsile ve cemî'i müfredâtî's-şarf

Yazmada bulunan ikinci risale, (22b) yüzünden başlamaktadır. Risalenin serlevhasında eserin ismi, "هذا شرح أمثلة وجميع مفردات الصرف" "Hâzâ Şerhu Emsile ve cemî'u müfredâtî's-şarf" olarak zikredilmektedir. Bu risale matbu eserin 30'uncu sahifesinden başlayıp 47 inci sahifesinde son bulan aynı adı taşıyan risalenin el yazma nüshasıdır. Yazma besmele ve hamdeleden sonra, "yedi şeyi zikretmek her musannifin adetindedir..." ibaresi ile başlamaktadır. Dili Türkçedir. Bir önceki risalenin girişinde verilen bilgilere benzer hususlara işaret ettikten sonra "اسم" gibi bazı kelimelerin anlamları ile ilgili Basra ve Küfe mektebine ait görüşlere yer vermektedir. Emsilenin bilinen sırası ve "نَصَرَ" ölçüsüne uygun tarifleri yapılarak sıralamada uygulanan silsilenin mantıki sebeplerine işaret edilmektedir. 24 sığa ile ilgili izahlarda bulunmaktadır. Risale (35a) yüzünde, "fiil-i taccüb-i sani suret-i inşaidedir. Suret-i ihbaride olanın takdimi evlâdir, onun için" cümlesi ile son bulmaktadır. Yazmada müellifin adı zikredilmemektedir.

3. Hâzâ Risâletün fi cemî'i i'lâli'l-Makşûd ve'l-'İzzî vehiye azîmetün

Risale Yazmanın (35b) yüzünden başlamaktadır. Risale'nin serlevhasında ismi, "هذه رسالة في جميع إعلال المقصود والعزّي وهي عظيمة" "Hâzâ Risâletün fi cemî'i i'lâli'l-Makşûd ve'l-'İzzî vehiye azîmetün" olarak zikredilmektedir. "Bismillah aslında "سمو" idi, kaide dışı "واو"ı hazfettik..." ibaresi ile başlayan risale, matbu eserin 73 üncü sahifesi ile 88 inci sahifesi arasında bulunan aynı isimli risalenin yazma nüshasıdır. Dili Türkçedir. Risale sıra ile besmeleden "اسم", hamdeleden "الحمد", salveleden "الله، آل، سيّد، السّلام، الصّلاة،" lafızlarının i'lâli ile başlamaktadır. Sırası ile idgâm, ibdâl, hazf'e örnekler vererek i'lâl konularını işlemektedir. Risale yazma nüshanın (47a) yüzünde "...kelimede iki harf bir cinsten vaki oldu, ya'lar birinci sakin ikinci harekelide idğan ettik "صبي" oldu" cümlesi ile son bulmaktadır.

4. Hâzihî Risâletün fî ba'dî ġarâibi'l-i'lâli ve'l-idġâmi ve'l-kelimât

Yazmanın (47b) yüzünden besmele, hamdele ve salveleden sonra “قوس” aslında “قوس” idi. ...” ibaresi ile başlayan risalenin ismi “هذه رسالة في بعض غرائب الإعلال والإدغام والكلمات” “Hâzihî Risâletün fî ba'dî ġarâibi'l-i'lâli ve'l-idġâmi ve'l-kelimât” olarak zikredilmektedir. Risalenin dili Türkçedir. Risalede Bazı kelimelerin l'âlîleri yapılmakta ve bazı kelimelerin l'âl ve ibdaline işaret edilmektedir. Risale (51a) yüzünde “...” aslı “صلوة” dür, “غلبة” gibi”. İbaresini ile son bulmaktadır. Risale basılı eserin 88 ile 93 üncü sayfaları arasında aynı isimle bulunan risalenin el yazması aslıdır.

5. Enva'u's-Sıfat ve'l-izmâru kable'z-zikr

Yazmanın (51b) yüzünden matbu eserin 93 ile 96 ıncı sayfaları arasında bulunan ve aynı ismi taşıyan “هذه رسالة في أنواع الصفات والإضمار قبل الذكر وكلمات المنصوبات على ترتيب القرآن” “Hâzihî Risâletün fî envâ'ı's-şifâti ve'l-idmâri kable'z-zikri ve kelimâti'l-menşûbâti 'alâ tertîbi'l-Kur'ân” isimli risale, besmele, hamdele ve salveleden sonra “اعلم أن الصفة على أحد عشر وجهًا” “sıfat 11 vecih üzeredir...” ibaresi ile başlamaktadır. Risalenin dili Arapçadır. Başında sıfatın on bir anlam yönüne işaret etmektedir. Zamirin aidinden önce zikrinin caiz olduğu yerleri beyan etmekte ve hamdele ile ilgili bilgiler vermektedir. Sonra da mensup olarak kullanılan ve Kur'ân-ı Kerim'de geçen kelimeleri, Kur'ân-ı Kerim'deki sıraya göre zikretmektedir. Risale yazmanın (54a) yüzünde “وهذا الإعراب أصل ومبين في التفاسير وعلى ترتيب القرآن ويمكن غير هذا...” “...وهذا الإعراب أصل ومبين في التفاسير وعلى ترتيب القرآن ويمكن غير هذا...” ibareleri ile son bulmaktadır.

6. Hâzihî Risâletü ħurûfin 'azîmetün

Yazmanın Haşiyesinde (1b) yüzünden “هذه رسالة حروف عظمة” “Hâzihî ħurûfun 'azîmetün” adıyla başlayan bir risale başlamaktadır. Yazmanın bu yüzünde besmele, hamdele ve salvele dahil 6 satır bulunmaktadır. Matbu eserin 20 ile 24 üncü sayfaları arasındaki haşiyesinde bulunan ve aynı adı taşıyan risalenin başlangıç kısmı olduğu anlaşılmaktadır.

7. İsimsiz Risale:

Yazma'nın (2a) yüzünün hamişinde yeni bir bölüm başlamaktadır. Hamişte bulunan bu bölüme matbu eserde rastlanılamamıştır. İsmi de kaydedilmemiştir. Yazmanın haşiyesinin (2a) yüzünde 25; (2b) yüzünde 27; (3a) yüzünde 27; (3b) de 26; (4a) ve (4b) yüzünde 27, (5a) yüzünde 30 satır (5b) yüzünde 1 satır bulunmaktadır. Hasr konusu ile ilgili bilgiler içeren başlangıç bölümünün dili Arapçadır. Şaz ile ilgili bilgi verilen kısımdan itibaren dili Türkçedir. Zaid babların emsile-i muhtelifelerini vermektedir. Bu bölüm matbu nüshada bulunmadığı için tam metin olarak tebliğin sonuna eklenmiştir.

B. Matbu Risaleler

Matbu eserin adı “Hâzâ Kitâbu şerhi Emsile vehuve 'azîmün yüsemâm Mustâġni's-Şurûġ”-dur. Eser yazma ile aynı adı taşımaktadır. Müellifinin adı zikredilmemektedir. Kitabın birinci baskısı, taşbasma birinci baskısından tashih edilerek Dersaadet'te (İstanbul), h. 1317 tarihinde, Arif efendi matbaasında basılmıştır. Kitap, 24 cm, 103 sayfadır. Kitapta 7 adet risale bulunmaktadır. Bu 7 risalenin 5 adeti aynı isimle el yazmasında bulunmaktadır. 7 risaleden 3 ncü sıradaki “Hâzâ mefhûmu'l-Binâ ve cem'î'l-i'lâli'l-ebvâb” adlı risale ile son sırada bulunan “Risale-i te'vîl-i müfred” adlı risaleler yazmada bulunmamaktadır.

Kitabın haşiyesinde bu yedi risaleye ilaveten çeşitli konularla ilgili 22 adet risale daha bulunmaktadır.

1. Hâzâ mefhûmu'l-Binâ ve cemî'i i'lâli'l-ebvâbi ve hiye makbûletün

Risalenin adı “هذا مفهوم البناء وجميع إعلال الأبواب وهي مقبولة” “Hâzâ mefhûmu'l-Binâ ve cemî'i i'lâli'l-ebvâbi ve hiye makbûletün” dır. Matbu eserin 47 ile 73'üncü sayfaları arasında bulunan risalenin dili Türkçedir. Risalede fiil, 7'si ihbârî 6'sı inşâ olmak üzere iki kısma, isim 3'ü câmid, 10'u müştak olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Daha sonra sülasi mücerred filler, mezid filler konuları ve masdarların nasıl yapıldığı ele alınmıştır. Risale: “emsile 26 sığa üzerine tertib olunmuştur. On üçü fiil, on üçü isimdir...” cümleleri ile başlamakta ve “... ياء üzerine zamme (— ي —) seķil nın zammesini seķil görüp hazf ettik “يستلقى” oldu” ibaresi ile son bulmaktadır

2. Risâletü Te'vîli müfred

Yazmada bulunmayan ve matbu kitabın son risalesi oşan 7 nci risale “Risâletü Te'vîli Müfret” ismini taşımaktadır. Matbu kitabın 97 ile 103 ncü sayfalarında bulunmaktadır. Dili Arapça'dır. Risalede “أن” nin haberi örneğinde te'vîli-i Müfret konusu izah edilmektedir. Risale, “...اعلم أن خير أنيما مفرد وإما مركب” “Inne'nin haberi ya müfret olur ya da mürekkep...” cümlesi ile başlayıp, “نحو: بلغني أن زيداً عالم، أي: تحقيقي علم زيد” cümlesi ile son bulmaktadır.

C. Matbu Eserin Hâmişinde Bulunan Risaleler:

Kitabın hâmişinde muhtelif risaleler bulunmaktadır. Bu risaleler 22 adettir. Arap dili ile ilgili bu risalelerin bazısının dili Arapça, bir kısmının Türkçedir. Risaleler matbu eserde buldukları sıra ile şunlardır.

1. Hâzâ Şerhu'l-Emsileti'l-muhtelifa mea cemî'i ta'rifâtihâ ve lügâtihâ

Risalenin tam ismi, “هذا شرح الأمثلة المختلفة مع جمع تعريفاتها ولغاتهما” “Hâzâ Şerhu'l-Emsileti'l-muhtelifa mea cemî'i ta'rifâtihâ ve lügâtihâ”dır. Risale matbu eserin haşiyesinde 2 ile 10. sayfalar arasında bulunmaktadır. Dili Türkçe'dir. Risale, Emsile tertibinde mevzun olarak “نصر” yı almış ve emsile sığalarının çeşitlerini, mahiyetlerini açıklayıp, tariflerini (anlamalarını) ile fiillerin şahıslara göre aldığı zamirleri açıklamıştır. Risale besmele, hamdele ve salveleden sonra, “İmdi: emsile-i muhtelifeyi vaz' ettiği zaman 24 sığa üzerine vaz' etti” cümlesi ile başlamakta ve “... onun için takdim ettiler” sözleri ile son bulur.

2. Hâzihî Risâletün 'azîmetün fî mefhûmi'l-Binâ ve'l-Emsile ve lügâtihimâ ve ıstılâhihimâ ve cemî'i mevzûnâtihimâ

Risalenin, “هذه رسالة عظيمة في مفهوم البناء والأمثلة ولغاتهما واصطلاحهما وجميع مؤزوناتهما” “Hâzihî Risâletün 'azîmetün fî mefhûmi'l-Binâ ve'l-Emsile ve lügâtihimâ ve ıstılâhihimâ ve cemî'i mevzûnâtihimâ” ismini taşımaktadır. Risalenin dili Türkçe'dir. Matbu eserin 10 ile 20 nci sayfaları arasında yer alan risalede bina, vezin, mevzun müteaddî gibi ıstılahların tarifi yapılarak mücerred ve mezit bütün vezinlere işaret edilmektedir. Mücerret vezinler emsile tertibinde açıklanmaktadır. Yine emsile tertibinde müştak isimler hakkında bilgi verilmektedir. Mezit vezinlerle ilgili bazı ıstılahlar açıklanmaktadır

3. Hâzihî Risâletü hurûfin 'azîmetün

Matbu eserin hâmişinde bulunan üçüncü risalenin ismi “هذه رسالة حروف عظيمة” “Hâzihî Risâletü hurûfin 'azîmetün” olarak yazılmaktadır. Risalenin dili Arapça'dır ve matbu eserin 20 ile 24 üncü sayfaları arasında yer almaktadır. Risale yazma nüshanın hâmişindeki risale ile aynı adı taşımaktadır. Aynı adı taşıyan yazma ile matbu risale karşılaştırılınca basılı risalenin baş tarafında bulunan 5 satırın yazmada bulunduğu, yazmanın bu satırlardan sonra muhtevasının değiştiği anlaşılmaktadır. Matbu risalede harflerin hece harfleri tertibinde asli kullanımları ile

taşdııkları farklı anlamları verilmektedir. Risale “الألف في كلام العرب على اثنين وعشرين وجهًا: الألف” “...وياء التنئية مسلمين و ياء الجمع مثل رأيتُ المسلمين” ile başlayıp “الألف الوصل والألف الفصل...” ibaresi ile tamamlanmaktadır.

4. Hâzihî Risâletün ‘azimetün fi ħurûfi’l-me’ânî’l-mürekkebeti ve tafsili hurufi’l-istişnâi ve lâmi’t-ta’rîf

“ هذه رسالة عظيمة في حروف المعاني المركبة وتفصيل حروف Hamişteki dördüncü risalenin ismi “Hâzihî Risâletün ‘azimetün fi ħurûfi’l-me’ânî’l-mürekkebeti ve tafsili hurufi’l-istişnâi ve lâmi’t-ta’rîf”dir. Risalenin dili Arapça’dır. Matbu eserin 24 ile 26’ncı sahifeleri arasında yer almaktadır. Risalenin konusu istisna harfleri ve kullanılışları ile “إِنَّ، أَنْ، حَتَّى،” anlam ve kullanılışlarıdır. Risale, besmele, hamdele ve salveleden sonra: “وبعد: فهذه رسالة عظيمة في حروف المعاني التي كثر استعمالها وعسر حفظها فأبينُّ بجمليتها، اعلم أن أنواع “والسادس للترتيب في الأخبار وقد بدأنا بحروف الاستثناء وأحكامها فمذكورًا إجمالًا هنا ...” ibaresi ile başlayıp “وبعد: فهذه رسالة عظيمة في حروف المعاني التي كثر استعمالها وعسر حفظها فأبينُّ بجمليتها، اعلم أن أنواع” ibaresi ile son bulmaktadır.

5. Hâzihî Risâletün fi fevâidi’ş-şarf

“ هذه الرسالة في فوائد الصرف” Hamişdeki beşinci risale “Hâzihî Risâletün fi fevâidi’ş-şarf” adını taşımaktadır. Risalenin dili Arapça’dır. Matbu eserin 26 ile 31. sayfaları arasında yer almaktadır. Sarf ilmi ile ilgili bazı ıstılahlar, kaideler ve kullanımları ile ilgili konularda açıklamalar ihtiva etmektedir. Risale, “وبعد فاعلم أن الألف واللام يدخلان علمًا معرفةً للتعظيم والتعريف كالحسنين...” ifadeleri ile son bulmaktadır.

6. Hâzihî Risâletün fi fevâidi’n-naĥiv:

“ هذه الرسالة في فوائد النحو” Hamişdeki altıncı risale, “Hâzihî Risâletün fi fevâidi’n-naĥiv” adını taşımaktadır. Risalenin dili Arapça’dır. Matbu eserin 31 ile 35. sayfaları arasında yer almaktadır. Nahiv konuları ile ilgili bazı ıstılahların tarifleri verilmektedir. “وبعد فاعلم أن هنا خمسة...” ibaresi ile başlayan risale, “أقسام فاعل،... أفعال في اللفظ والمعنى نحو: قام زيدٌ، وفاعل في اللفظ دون المعنى نحو: مات زيدٌ، وفاعل في المعنى دون اللفظ نحو: كفى بالله...” ibaresi ile son bulur.

7. Hâzihî Risâletün fi fevâidi’l-mantık ve’l-hikme

“ هذه رسالة في فوائد المنطق والحكمة” Yedinci Risale, “Hâzihî Risâletün fi fevâidi’l-mantık ve’l-hikme” adındadır. Dili Arapça’dır. Matbu eserin 35-39 sahifeleri arasında yer almaktadır. Mantık ilminin temel konuları ve ıstılahları (kevn, hikmet, cevher, araz, cüz, mahiyet, tekabül, nutuk gibi) ile ilgili bilgiler vermektedir. “وبعد فاعلم أن الفعل كون الشيء من شأنه أن يكون وهو كائن...” ibaresi ile başlayan risale, “إِنَّ المقصود يُسمى عرضيًا إذا لم يَكُنْ للفاعل تحصيلًا ذلك... الفعل، فاصطلاح جديد لم يعرف مستدلًا عقلاً ونقلًا كما في السيد على المختصر” ibaresi ile son bulur.

8. Hâzihî Risâletün fi fevâidi'l-Âdâb ve'l-Münazara

Bu risale “ هذه رسالة في فوائد الآداب والمناظرة ” “Hâzihî Risâletün fi fevâidi'l-Âdâb ve'l-Münazara” adını taşımaktadır. Dili Arapçadır. Eserin 35 ile 42'nci sayfaları arasındadır. Araştırma ve münazara (tartışma) usullerinden bahsetmekte ve konu ile ilgili istihlâhları izah etmektedir. ... ibaresi ile başlar, “وَبَعْدُ فَاعْلَمْ أَنَّ الْمُنَازِرَةَ هِيَ النَّظَرُ بِالْبَصِيرَةِ مِنَ الْجَانِبَيْنِ وَالنَّسْبَةُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ إِظْهَارًا لِلصَّوَابِ... ” “إِنْ كَانَ عَيْنٌ دَلِيلٌ الْمَعْلَلِ يَسْمَى قَلْبًا... وَإِلَّا فَإِنْ كَانَ صَوْرَتُهُ كَصَوْرَتِهِ يَسْمَى مَعَارِضَةً بِالْمَثَلِ وَالْإِفْمَاعِضَةَ، ” ifadeleri ile son bulur.

9. Hâzihî Risâletün fi fevâidi'l-me'ânî ve'l-beyan ve'l-bedî'

Risale “ هذه رسالة في فوائد المعاني والبيان والبدیع ” “بالعين كما في السيد ” adını taşımaktadır. Risalenin dili Arapça'dır. Matbu eserin 42-45 sayfaları arasında yer almaktadır. İşaret, delalet, misal, tağlip inşa gibi belagat terimlerini konu almaktadır. “... وَبَعْدُ فَاعْلَمْ أَنَّ لَفْظَ الْإِشَارَةِ يُسْتَعْمَلُ فِي ثَلَاثَةِ مَوَاضِعَ...” başlar, “وَالأول ما صدق عليه ” “وَالثاني ما يُقَابَلُ الصِّفَةَ، وَالثالثُ بمعنى التي وَحِينْتِذِ مَوْصُولٌ تَدْبِرُ” ifadeleri ile son bulur.

10. Hâzihî Risâletün fi ma'nâ nefsi'l-emr

“ هذه رسالة في معنى نفس الأمر ” adlı risalenin dili Arapça'dır. Eserin 45 ile 46. sahifelerinde bulunmaktadır. Birkaç cümlelik küçük bir risaledir. İsmi risaleye veren tabirin izahını yapmaktadır. “وَبَعْدُ فَاعْلَمْ أَنَّ نَفْسَ الْأَمْرِ لَفْظٌ مَرْكَبٌ مَرْغُوبٌ صَادِرٌ...” başlar, “...تَصَوَّرُ الذَّهْنِيَّةَ مَاهِيَّةً وَالْمَاهِيَّةَ مِنْ الْأَكْبَارِ وَالْأَصَاغِرِ، وَأَحْكَامُهُ...” ifadeleri ile son bulmaktadır.

11. Hâzihî Risâletü ba'zı ta'rîfi'l-Emsileti ve'n-naḥvi ve luḡatuhâ

Risalenin adı: “ هذه رسالة بعض تعريف الأمثلة والنحو ولغاتها ” “Hâzihî Risâletü ba'zı ta'rîfi'l-Emsileti ve'n-naḥvi ve luḡatuhâ”dır. Risalenin dili Türkçedir. Eserin 46-49 sayfaları arasında yer almaktadır. Mastar, müzekker, müennes gibi istihlâhlar ve emsilenin “نصر” mevzun olarak şerh ve izahını ihtiva etmektedir. “İmdi meçhul evveli mezmum ahırının ma kabli meksurdur...” kaidesinin zikri ile başlar, “...وَضَعُ لِإِنْشَاءِ فِعْلِ التَّعَجُّبِ الْأَوَّلِ وَالتَّعَجُّبِ الثَّانِي مِنْهُ” ibaresi ile son bulur.

12. Hâzihî Risâletün fi taksîmâtî's-şarfi ve eḡsamihî 'aşere

Risalenin ismi “ هذه رسالة في تقسيمات الصرف و أقسامه عشر ” “Hâzihî Risâletün fi taksîmâtî's-şarfi ve eḡsamihî 'aşere”dir. Risalenin dili Türkçedir. Matbu eserin 49. sayfasında bulunmaktadır. 1 den 10 a kadar sayıların adedince sarfın konularını kısımlandırmaktadır. Küçük bir risaledir. “Bir mastardır, iki malum ve meçhuldur...” ifadeleri ile başlar, “...zait harfler 10 adettir. “اليوم تنسأه” harfleridir... aksamı aşere ve taksimatü's-sarf denilir” cümleleriyle son bulur.

13. Hâzihî'r-Risâletü fi taksîmâtî'l-i'râbi ve ta'bîrâtiha ve envâ'ihâ

Bu risalenin ismi “ هذه الرسالة في تقسيمات الإعراب وتعبيراتها وأنواعها ” “Hâzihî'r-Risâletü fi taksîmâtî'l-i'râbi ve ta'bîrâtiha ve envâ'ihâ”dır. Risalenin dili Türkçedir. Matbu eserin hamışında 49 ile 50. sayfalarda bulunmaktadır. Risale irabın kısımları, çeşitleri, alametlerinden örnekleri ile bahsetmektedir. “Malum ola ki, asıl irab üçtür...” cümlesi ile başlamakta ve “...harf-i cer ile meçhullarda mahallen mensuptur” ifadesi ile sona ermektedir.

14. Hâzihî risâletün fi'l-kelimâti'l-muğlakâti ve 'acâibi'l-müşkilât

“Hâzihî risâletün fi'l-kelimâti'l-muğlakâti ve 'acâibi'l-müşkilât” adlı bu risale, matbu eserin 51 ile 63. sayfaları arasında yer almaktadır. Dili Arapça'dır. Arapçada bulunan mücerret ve mezit vezinlerden anlaşılması zor kelimelerin izah kabilinden açıklaması yapılmaktadır. Kelimelerin vezinlerine atıfla sığa ve manalarına işaret edilmektedir. “... مثال الكلمات المنفصلة واعلم...” ifadeleri ile başlıyor. “... سَنَسِمُهُ فَعَلٌ مُضَارِعٌ نَفْسُ الْمُتَكَلِّمِ مَعَ الْغَيْرِ فِي وَسْمِي وَسْمٌ فَأَدْخَلَ سَبِيْنُ الْاِسْتِقْبَالَ وَهَاءُ ضَمِيرِ الْغَائِبِ...” ifadeleri ile son bulmaktadır.

15. Risâletu'l-i'lâli fi cemî'i kelimâti's-şarfi 'alâ tertîbi'l-ḥurûfi'l-hicâi vehuve tertîbun 'azîmun

Risalenin ismi, «ترتيب عظيم» وهو «ترتيب عظيم» رسالة الإعلال في جميع كلمات الصرف على ترتيب حروف الهجاء وهو «ترتيب عظيم» “Risâletu'l-i'lâli fi cemî'i kelimâti's-şarfi 'alâ tertîbi'l-ḥurûfi'l-hicâi vehuve tertîbun 'azîmun” dur. Risalenin dili Arapça'dır. Basılı eserin 63. sayfasından “باب ألف، اضطرَبَ أصلُهُ اضترَبَ” başlanmaktadır. “... ولا تقولُ بكسرتين...” 71. sayfada “... لا تقولُ بكسرتين...” başlanmaktadır. Hece harfleri tertibinde sarfda kullanılan kelimelerin i'lâlini yapmaktadır.

16. Hâzihî risâletün müteallikatün fi hutbeti'l-kutubi'l-Arabiyye

Risale “Hâzihî risâletün müteallikatün fi hutbeti'l-kutubi'l-Arabiyye” adını taşımaktadır. Matbu eserin 72-78. sayfaları arasında bulunmaktadır. Risalenin dili risalenin başında Arapça'dır. Yarısından sonrasının dili Türkçe'dir. “و بعدُ فاعلم التصريف علمٌ بأصولٍ يُعرفُ بها أحوالُ الأبنيةِ الكلمِ التي ليستُ من جهةِ الإعرابِ بل من جهةِ البناءِ...” başlanmaktadır. İbareden de anlaşılacağı üzere Sarf ilminin tarifi ile başlanmaktadır. Daha sonra muhtelif konulara ait bilgiler vermektedir. Emsile, hamdele, salvele, selam, lafzatullah, zamir-i şan, ilal gibi konular hakkında izahlarda bulunmaktadır. “... غلبَ أهلُ الإسلامِ على أهلِ الكفارِ و...” başlanmaktadır. “... غلبَ المؤمنُ على الشيطانِ اللعينِ بأنَّ يقولَ لا إلهَ إلا اللهُ محمدٌ رسولُ اللهِ” başlanmaktadır.

17. Hâzihî risâletün fi şurûti'l-i'lâl

Bu risalenin adı “Hâzihî risâletün fi şurûti'l-i'lâl”dır. Kitabın 79 ile 80. sayfalarında bulunmaktadır. Risalenin dili Türkçe'dir. İ'lâl konusu ile ilgili bilgiler vermektedir. İ'lâl uygulanabilir ve uygulanamaz sîgaları beyan etmektedir. “malum olsun ki her bir واو ve her bir ياء ma kableri meftuh oldukları vakitte ألف e kalb olur...” cümlesi ile başlanmaktadır.

18. Hâzihî Risâletün fi ta'rîfi külli fennin ve mevḏû'ihî ve gâyetihî vefâidetihî veğarazihî veciheti vaḥdetihî

Bu risalenin adı “Hâzihî Risâletün fi ta'rîfi külli fennin ve mevḏû'ihî ve gâyetihî vefâidetihî veğarazihî veciheti vaḥdetihî” olup 80 ile 83. sayfalardadır. Dili Arapça'dır. İsminden de anlaşılacağı üzere ilimleri saymakta ve ilimlerin tarifi, mahiyeti, konusu ve gayesi ile ilgili bilgiler vermektedir. “... العلمُ أنَّ مقدمةَ علمِ الصرفِ ماهيئُهُ وهي علمٌ بأصولٍ يُعرفُ به الإعلالُ والإدغامُ...” cümlesi ile başlanmaktadır.

başlamakta ve "المسألة كما في المير على التذهيب وكليات أبي البقاء والسيد وغيرها" cümlesi ile son bulmaktadır.

19. Hâzihî Risâletün fi cemî'i ihtilâfi's-şarfi ve'n-naḥvi ve sairî'l-fevaidi beyne'l-Basriyyî-ne ve ve'l-Kûfiyyîne vehiye 'azîmetün makbûletün

Hz. Risalenin adı "Hâzihî Risâletün fi cemî'i ihtilâfi's-şarfi ve'n-naḥvi ve sairî'l-fevaidi beyne'l-Basriyyî-ne ve ve'l-Kûfiyyîne vehiye 'azîmetün makbûletün"dur. Matbu eserin 83 ile 88'inci sayfaları arasında bulunmaktadır. "وبعد... سرد مسائل الخلاف بين البصريين والكوفيين" cümlesi ile başlamaktadır. Risalenin dili Arapçadır. Kitabın Sarf ve nahiv konularında Basra ile Kufe alimleri arasındaki görüş ayrılıklarından bahsetmektedir. Konular 102 maddede izah edilmektedir. "وثالثها جزاء موفراً أي وافراً" ibaresi ile son bulmaktadır.

20. Hâzihî Risâletün fi envâ'i müennesi's-semâ'i

Risalenin adı "Hâzihî Risâletün fi envâ'i müennesi's-semâ'i"dir. Matbu eserin 88. sayfasından başlayıp 90. sayfasında son bulmaktadır. Dili Arapçadır. Semai müennesleri hece harfleri sırasına göre vermektedir. "اعلم أن المؤنث السماعي المذكور ههنا لا يترك شيئاً منها إلا نادراً وترتيبها على حروف الهجاء من الألف إلى الياء..." cümlesi ile başlayıp, "...باب الياء، يد يعرب يمين" cümlesi ile sona erer.

21. Hâzihî risaletün fi i'rabi't-Tevhidi ve envâ'i suâlihî

Risalenin adı "Hâzihî risaletün fi i'rabi't-Tevhidi veenvâ'i suâlihî" dir. Matbu eserin 91 ve 92 nci sayfalarında bulunmaktadır. Dili Arapça'dır. Kelime-i tevhidin irabı uygulamalı olarak verilmektedir. "وبعد فقد كثر الكلام في التوحيد وقيل... ونحوه... لا إله غيرك فتدبر تفكر تحقق والله يرشدك" başlayıp "وقال وطال المقال..." cümlesi ile bitmektedir.

Tevhid Risalesi'nin tamamlandığına dair (تمت الرسالة) kaydından sonra başlayan bölümde yeni risalenin adı zikredilmemektedir. Matbu eserin sayfalarının hamisinde 32 satır bulunmakta ancak bu sayfada 30 satır bulunmaktadır. 93. sayfanın başından itibaren başlayan bu kısım 99 ncu sayfada sona ermektedir. Bu bölümün dili Türkçedir. Hemzei kaç'ın nerelerde bulacağını beyan ederek başlamaktadır. Risalede bazı kelimelerin anlamları, zıdları ile verilmektedir.

22. Hâzihi'r-Risâletü fi terkîbi kitabi't-ḡahârâti ve'l-faṣli ve'n-nev'i ve'l-bâbi ve külli re'si'l-kelâm:

Bu risalenin adı, "Hâzihi'r-Risâletü fi terkîbi kitabi't-ḡahârâti ve'l-faṣli ve'n-nev'i ve'l-bâbi ve külli re'si'l-kelâm"dir. Matbu eserin son risalesidir. Kitabın 99 ile 102. sayfaları arasındada bulunmaktadır. Dili Arapçadır. Bazı istihlâhların anlamları bazen alıntılarla açıklanmakta ve alıntılara işaret edilmektedir. "وبعد فاعلم أن الكتاب والباب والفصل ونحوها من التراجم إما عبارة عن الألفاظ المعينة الدلالة على... حاصله أن لفظ الكتاب مشترك بين المصدر وبين الاسم... حاصله أن لفظ الكتاب مشترك بين المصدر وبين الاسم" başlayıp "فقد بَرَّ فارجح" cümlesi ile son bulmaktadır.

Sonuç

Bir Tekke şeyhi olan Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî aynı zamanda bir müderristir. Gümüşhanevî dergahının bariz özelliği medrese hüviyetini yitirmemesidir. Bu dergahta ve daha önce ders okuttuğu medreselerde sarf ilminde okunan ve okutulan eserlerin bir mecmuası olan eser, tedris faaliyetine ve eğitim kalitesine ışık tutmaktadır. Bursalı M. Tahir Efendi de Osmanlı Müellifleri adlı eserinde kitabın Gümüşhanevî'ye ait olduğunu beyan etmektedir.

Ancak eserin üzerinde müellifinin ismine dair bir kayıt bulunmaması sebebiyle kitabın Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'ye isnadı ile ilgili bazı araştırmacılar tereddütlerini ifade etmiş, bu eserin Gümüşhanevî'ye isnadı, Bursalı M. Tahir Efendinin yaptığı bir zuhül ve yanlışlık-tan ileri geldiği kanaati serdedilmektedir.

Matbu eserin kapak sayfasındaki kayıta, eserin birinci defa basılan taşbasım ilk nüshasından tashih edilerek basıldığı beyan edilmektedir. Matbu eserin tashihli birinci baskısı hicri 1317 tarihinde yapılmıştır. Muhammed Salih tarafından yazılan ve Gümüşhanevî'ye isnad kaydı bulunan el yazması nüsha ise h. 1294 (h1294/m1777-78) tarihini taşımaktadır.

Matbu nushada bulunan bazı risalelerin yazmada bulunmaması isnada halel getirmeyeceği gibi bir arada bulunmaları da gerekmemektedir. Ayrıca bu eser Gümüşhanevî'den ders okuyan öğrencilerin ders okurken tuttıkları ders notların da oluşmuş olabilir ki bu da eserin Gümüşhanevî'ye isnadına engel değildir.

Bunlara ilaveten, yazmanın üzerindeki tarih, matbu eserin basım tarihi, Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin vefat tarihi ve Gümüşhanevî Dergâhı tarafından yürütülen meccanen kitap basım va dağıtım hizmeti de göz önüne alınarak yapılan değerlendirmede kanaatimiz bu risalelerin Gümüşhanevî'ye isnadında bir tereddüde mahal olmayacağı yönündedir. Zira bir eserin müellifinin izni ile isimsiz basımı ahlaken ve hukuken izah edilebilir. Aksi ise düşünülemez. Kaldı ki bu baskıdan 23 yıl önce yazılan nüsha risaleleri Gümüşhanevî'ye isnad etmektedir.

Yazma Nüshanın Hamişinde Bulunan Bölüm

الحصرُ على ثلاثة أنواع: حصرٌ عقليٌّ كالعددِ للزوجيةِ والفرعيةِ، وحصرٌ وقوعيٌّ، كحصرِ الكلمةِ على ثلاثة أقسامٍ، وحصرٌ جعليّ، كحصرِ الرسالةِ على مقدمة ... مقالت وحاشيته.

إمّا قالَ الحمدُ ولم يقلِ المدحَ لله؛ لأنَّ ... الإحسانَ والمدحَ فعلُ المدحِ. فكذاقالَ الحمدُ لله ولم يقلِ للمدحِ. فإن قيلَ لم يُقدِّم «بسم الله» ابتداءً الحقيقي، والحمدُ ابتداءً الضمني، ابتداءً الحقيقي مقدّمٌ على الضمني.

«الصلوة والسلام» قلتُ الصلاةُ مخصوصٌ للميتِ، والسلامُ مخصوصٌ للحَيِّ، فإن قيلَ النبيُّ فلا يحتاجُ من أن يكونَ حيًّا فميتًا، فإن كانَ حيًّا يكفي السلامُ، وإن كانَ ميتًا يكفي الصلاةُ، قلتُ النبيُّ ميتٌ في الحقيقة، لقوله تعالى: ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾. الصلاةُ هي طلبُ التعظيمِ ... حضرةُ رسولِ الله في الدنيا والآخرة.

Eğer şaz (طابى، يابى، واستحوذ) fen vaz' eden adamdan sadır olursa şaz makbuldür. Ve eğer şaz fen vaz' eden adamdan sadır olmaz ise lakin o konuda nazariye olursa şaz caizdir [2ب] lakin gayri fasihtir. "كقولهِ الحمدُ لله العليُّ الأجلُّ بتركِ إدغامِ بنظيره قطّ." Şiirde eğer fen vaz' eden adamdan sadır olmasa, o fende benzeri de olmasa şaz kabihdir. Fiilin üzerine lam-ı tarif duhulü gibi. "وَمَنْ حَجَّرَهُ بِالشَّبْحَةِ اليَنْقَطِعِ" sözüde olduğu gibi.

Lazım için ta'diyette beş sebep varidir. Biri hemze, biri taz'if, biridir harfi cer, dördüncü hazifle, beşincisi ... gelen bu şey ezber ile olasin muteber.

Musannif bismillah diyeceğine "billah" dese olmaz, niye olmaz, zira kaseme iltibas lazım gelir. Anın için "bismillah" dedi.

“اعْلَمَ” kelimesi üç şey ile istimal olunur. (واو) ile, (فاء) ile ve ikisinden mücerret olarak. (واو) ile istimal olunur ise hem ma kabli hem ma badi maksuddur: Eğer (فاء) ile istimal olunur ise ma kabli maksuddur. Ve eğer ikisinden de mücerret olarak kullanılırsa ma badi maksuddur.

Kaide: Emsile-i muhtelif sülasi mücerretten fiili müteaddi olursa yirmi dört sığa gelir. Lazım fiil olursa yirmi üç sığa gelir. Lazım fiilden ism-i mef'ul gelmez. Ama mezidattan müteaddi fiil olursa yirmi sığa gelir. İsm-i alet, ism-i tasğir ve mübalağalı ism-i fail gelmez. [3] Ama fiil lazım fiil olursa ism-i mef'ul da gelmez. Yirmi sığa gelir. Böyle hıfz oluna. Sülasi mücerretten Müteaddiye örnek:

«عِلْمٌ، يَعْلَمُ، عِلْمًا، فَهُوَ عَالِمٌ، وَذَلِكَ مَعْلُومٌ، لَمْ يَعْلَمْ، لَمَا يَعْلَمُ، مَا يَعْلَمُ، لَنْ يَعْلَمَ، لَا يَعْلَمُ، لَا يَعْلَمُ، لَا تَعْلَمُ، مَعْلَمٌ، مَعْلَمَةٌ، عِلْمَةٌ، عُلَيْمٌ، عِلْمِيٌّ، عَلَامٌ، أَعْلَمُ، مَا أَعْلَمُهُ، وَأَعْلِمُ بِهِ.» وَكَذَلِكَ كُلُّ وَزْنٍ مِنَ الْمُتَعَدِّيِّ.

Lazıma Örnek:

«حَسَنٌ، يَحْسُنُ، حُسْنًا، فَهُوَ حَاسِنٌ، لَمْ يَحْسُنْ، لَمَا يَحْسُنُ، مَا يَحْسُنُ، لَنْ يَحْسُنَ، لَا يَحْسُنُ، لَا يَحْسُنُ، لَا تَحْسُنُ، مَحْسَنٌ، حَسَنَةٌ، حِسْنَةٌ، حَسِينٌ، حَسِينِيٌّ، حَسَانٌ، أَحْسَنُ، مَا أَحْسَنُهُ، وَأَحْسَنُ بِهِ.» كَذَلِكَ كُلُّهَا.

Kaide: Eğer mezitlerden bir kelimenin mastarı “تاء” ile gelirse, mastar bina-i merre’si “ واحدة” ile sıfatlanır. “مُقَاتَلَةٌ واحدةٌ، مُقَاتَلَةٌ شديدةٌ” gibi. Ve eğer bir kelimenin mastarı “تاء” ile gelmez ise mastar bina-i merre’si “واحدة” ile sıfatlanmaz. “أكرامةٌ، أكرامةٌ شديدةٌ” gibi. Böyle hıfz oluna. [3]

Sülasidenbirinci bab Misal:

أكرم، يكرم، إكرامًا، فهو مُكْرِمٌ، وذلك مُكْرَمٌ، لم يكرم، لما يكرم، ما يكرم، لن يكرم، لا يكرم، لا يكرم، لا تكرم، مكرمٌ، أكرمةٌ، أكرامةٌ شديدةٌ، إكرامِيٌّ، أشدُّ إكرامًا، ما أشدُّ إكرامه، وأشدُّ بإكرامه
İkinci Bab:

فَرَحٌ، يُفْرِحُ، تَفْرِيحًا، فَهُوَ مُفْرِحٌ، وَذَلِكَ مُفْرَحٌ، لَمْ يُفْرِحْ، لَمَا يُفْرِحُ، مَا يُفْرِحُ، لَا يُفْرِحُ، لَا يُفْرِحُ، لَا يُفْرِحُ، لَا تَفْرِحُ، مَفْرَحٌ، تَفْرِيحَةٌ، تَفْرِيحَةٌ شديدةٌ، تَفْرِيحِيٌّ، أشدُّ تَفْرِيحًا، م أَشدُّ تَفْرِيحَهُ، وَأشدُّ بِتَفْرِيحِهِ

Üçüncü Bab:

قَاتَلٌ، يُقَاتِلُ، مُقَاتَلَةٌ، وَقِتَالًا، وَقِتَالًا، فَهُوَ مُقَاتِلٌ، وَذَلِكَ مُقَاتِلٌ، لَمْ يُقَاتِلْ، لَمَا يُقَاتِلُ، مَا يُقَاتِلُ، لَا يُقَاتِلُ، لَا يُقَاتِلُ، لَا يُقَاتِلُ، لَا تَقَاتِلُ، مَقَاتِلٌ، مُقَاتَلَةٌ واحدةٌ، مُقَاتَلَةٌ شديدةٌ، مُقَاتِلِيٌّ، أشدُّ نُقَاتَلَةً، مَا أَشدُّ مُقَاتَلَةً، وَأشدُّ بِمُقَاتَلَتِهِ.

Dördüncü Bab:

أَنْكَسَرَ، يَنْكَسِرُ، أَنْكِسَارًا، فَهُوَ مَنْكَسِرٌ، لَمْ يَنْكَسِرْ، لَمَا يَنْكَسِرُ، مَا يَنْكَسِرُ، لَا يَنْكَسِرُ، لَا يَنْكَسِرُ، لَا يَنْكَسِرُ، لَا تَنْكَسِرُ، مَنْكَسِرٌ، أَنْكِسَارَةٌ، أَنْكِسَارَةٌ شديدةٌ، أَنْكِسَارِيٌّ، أشدُّ أَنْكِسَارًا، مَا أَشدُّ أَنْكِسَارَهُ، وَأشدُّ بِأَنْكِسَارِهِ.

Beşinci Bab:

اجْتَمَعَ، يَجْتَمِعُ، اجْتِمَاعًا، فهو مُجْتَمِعٌ، لم يَجْتَمِعْ، ما يَجْتَمِعُ، لا يَجْتَمِعُ، لن يَجْتَمِعَ، لِيَجْتَمِعَ، لا يَجْتَمِعُ، اجْتَمِعْ، لا تَجْتَمِعْ، مُجْتَمِعٌ، اجْتِمَاعَةٌ، اجْتِمَاعَةٌ شديدة، اجتماعيٌّ، أشدُّ اجتماعًا، ما أشدُّ اجتماعه، وأشدُّ اجتماعه.

Altıncı Bab:

«احمرُّ، يَحْمَرُّ، احْمِرَارًا، فهو مُحْمَرٌّ، لم يَحْمَرْ، ما يَحْمَرُ، لا يَحْمَرُ، لن يَحْمَرَ، لِيَحْمَرَ، لا يَحْمَرُّ، احمرُّ، لا تحمرُّ، مُحْمَرٌّ، احمرارةٌ، احمرارةٌ شديدة، احمراريٌّ، أشدُّ احمرارا، ما أشدُّ احمراره، وأشدُّ باحمراره».

Yedinci Bab:

تَكَلَّمَ، يَتَكَلَّمُ، تَكَلَّمَ، فهو مُتَكَلِّمٌ، لم يَتَكَلَّمْ، ما يَتَكَلَّمُ، لا يَتَكَلَّمُ، لن يَتَكَلَّمْ، لِيَتَكَلَّمْ، لا يَتَكَلَّمُ، تَكَلَّمَ، لا تَتَكَلَّمُ، مُتَكَلِّمٌ، تَكَلَّمَ، تَكَلَّمَ شديدة، تَكَلَّمِيٌّ، أشدُّ تَكَلَّمَ، ما أشدُّ تَكَلَّمِه، واشدد بتكلمه.

Sekizinci Bab:

تَبَاعَدَ، يَتَّبَاعِدُ، تَبَاعَدًا، فهو مُتَّبَاعِدٌ، لم يَتَّبَاعِدْ، ما يَتَّبَاعِدُ، لا يَتَّبَاعِدُ، لن يَتَّبَاعِدْ، لِيَتَّبَاعِدْ، لا يَتَّبَاعِدُ، تَبَاعَدَ، [ب] لا تَتَّبَاعِدُ، مُتَّبَاعِدٌ، تَبَاعَدَ، تَبَاعَدَ شديدة، تَبَاعِدِيٌّ، أشدُّ تَبَاعَدًا، ما أشدُّ تَبَاعَدِه.

Dokuzuncu Bab:

اسْتَخْرَجَ، يَسْتَخْرِجُ، اسْتِخْرَاجًا، فهو مُسْتَخْرِجٌ، وذاك مُسْتَخْرِجٌ، لم يَسْتَخْرِجْ، ما يَسْتَخْرِجُ، لا يَسْتَخْرِجُ، لن يَسْتَخْرِجْ، لِيَسْتَخْرِجْ، لا يَسْتَخْرِجُ، اسْتَخْرَجَ، اسْتَخْرَجَ شديدة، اسْتِخْرَاجِيٌّ، أشدُّ اسْتِخْرَاجًا، ما أشدُّ اسْتِخْرَاجِه.

Onuncu Bab:

اعْشَوْشَبَ، يَعْشَوْشَبُ، اعْشِيشَابًا، فهو مُعْشَوْشَبٌ، لم يعشوشبْ، ما يعشوشبْ، لا يعشوشبْ، لن يعشوشبْ، ليعشوشبْ، لا يعشوشبْ، اعشوشبْ، اعشوشبْ شديدة، اعشوشبِيٌّ، أشدُّ اعشوشبابا، ما أشدُّ اعشوشبابه، واشدد باعشوشبابه.

On Birinci Bab:

«اجلَوْزٌ، يَجْلُوْزُ، اجْلُوْازًا، فهو مجلُوْزٌ، لم يجلُوْزْ، ما يجلُوْزُ، لا يجلُوْزُ، لن يجلُوْزُ، ليجلُوْزُ، لا يجلُوْزُ، اجلُوْزُ، لا تجلُوْزُ، مجلُوْزٌ، اجلُوْازَةٌ، اجلُوْازَةٌ شديدة، اجلُوْازِيٌّ، أشدُّ اجلُوْاوًا، ما أشدُّ اجلُوْازه، واشدد باجلُوْازه» [5].

On İkinci Bab:

احمارُّ، يَحْمَارُ، احْمِرَارًا، فهو مُحْمَارٌ، لم يَحْمَارْ، ما يَحْمَارُ، لا يَحْمَارُ، لن يَحْمَارَ، لِيَحْمَارَ، لا يَحْمَارُ، احمارُّ، لا تحمارُّ، محمارٌ، احميرارةٌ، احميرارةٌ شديدة، احميراريٌّ، أشدُّ احميرارًا، واشدد باحميراره.

On Üçüncü Bab:

دَحْرَجَ، يُدْحِرِجُ، دَحْرَجَةً، ودَحْرَاجًا، فهو مدْحِرِجٌ، وذاك مدْحِرِجٌ، لم يدْحِرِجْ، ما يدْحِرِجُ، لا يدْحِرِجْ، لن يدْحِرِجْ، ليدْحِرِجْ، لا يدْحِرِجْ، دَحْرَجَ، لا تدْحِرِجْ، مدْحِرِجٌ، مدْحِرِجٌ شديدة، دَحْرَجِيٌّ، أشدُّ دَحْرَجِه، ما أشدُّ دَحْرَجِه، واشدد بدْحِرِجِه.

On Dördüncü Bab:

حَوْقَلٌ، يُحَوَّقِلُ، حَوْقَلَةٌ، وَحَيْقَالًا، فَهُوَ مُحَوَّقَلٌ، لَمْ يَحَوْقَلْ، لَمَا يَحَوْقَلْ، مَا يَحَوْقَلْ، لَا يَحَوْقَلْ، لَنْ حَوْقَلْ، لِيَحَوْقَلْ، لَا يَحَوْقَلْ، حَوْقَلٌ، لَا تَحَوْقَلْ، مَحَوْقَلٌ، حَوْقَلَةٌ، حَوْقَلَةٌ وَاحِدَةٌ، حَوْقَلَةٌ شَدِيدَةٌ، حَوْقَلِيٌّ، وَأَشَدُّ حَوْقَلَةٌ، مَا أَشَدَّ حَوْقَلَهُ، وَأَشَدُّ بِحَوْقَلِهِ.

On Beşinci Bab:

”بَيَّطَرَ، يُبَيِّطِرُ، بَيَّطَرَةٌ، وَبَيَّطَارًا، فَهُوَ مَبَيَّطَرٌ، وَذَلِكَ مَبَيَّطَرٌ، لَمْ يَبَيِّطِرْ، لَمَا يَبَيِّطِرْ، مَا يَبَيِّطِرْ، لَا يَبَيِّطِرْ، لَنْ يَبَيِّطِرَ، لِيَبَيِّطِرَ، لَا يَبَيِّطِرْ، بَيَّطِرٌ، لَا تَبَيِّطِرْ، بَيَّطِرَةٌ، بَيَّطِرَةٌ وَاحِدَةٌ، بَيَّطِرَةٌ شَدِيدَةٌ، بَيَّطِرِيٌّ، أَشَدُّ بَيَّطِرَةٌ، مَا أَشَدَّ بَيَّطِرَهُ، [٥ب] وَأَشَدُّ بِبَيَّطِرِهِ.“